

Ecclesia 10/11

Orgaan van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge

97^e jaargang 13 mei 2006

Een reeks van jaren (van maart 1972 tot december 1987) berustte de redactie van "Ecclesia" bij ds. D. van Heijst (links op de foto) en dr. W. Aalders (rechts).

In hun theologisch denken wisten zij zich aan elkaar verwant en zetten zij zich door hun zorg voor en publicaties in ons blad in voor het actueel christelijk belijden.

Een bijzonderheid was dat zij beiden op de 5e mei jarig waren.

Omdat dit het eerste nummer van "Ecclesia" is dat, na het overlijden van dr. W. Aalders (op 25 december 2005), kort na 5 mei verschijnt, is hierin een reeks kortere en langere bijdragen opgenomen van mensen die zich zeer door hem aangesproken weten. De redactie dankt hen allen voor hun bereidwilligheid hun ervaringen en herinneringen op papier te zetten. Het zou niet moeilijk geweest zijn het aantal artikelen uit te breiden, want het is de redactie bekend dat velen meer in grote dankbaarheid aan hem terugdenken en door zijn talrijke boeken worden geholpen de weg door de tijd met God te gaan. Van belijders als ds. Van Heijst en dr. Aalders geldt dat zij nog spreken nadat zij gestorven zijn.

His Master's Voice

Toen ik me op de begrafenis van mijn vader voorbereidde, vroeg ik me af in welk opzicht hij voor mij het belangrijkste is geweest.

Hij was een lieve vader, hij was een betrokken en zorgzame vader. Allemaal eigenschappen die heel belangrijk zijn voor een dochter.

Maar dat was toch niet het belangrijkste.

Het wezenlijkste wat ik van mijn vader heb gekregen, is het geloof. Mijn vader was een man van het woord, van het Woord.

Zo mooi als indertijd in de Maranathakerk in Den Haag heb ik nooit meer een kerkdienst meegemaakt. De preek, de liturgie, het interieur. De apsisboog met de tekst *Zie ik ben met u al de dagen tot aan de voleinding der wereld*. De voorbeeldfunctie die wij als kinderen moesten vervullen door vooraan in de kerk te zitten, vond ik minder leuk. Maar dat is een kleinigheid. Elke kerkdienst sindsdien wordt aan de Maranathakerk geijkt ...

Zijn hele leven, zijn denken, al zijn handelen was doordeesemd van het geloof. Alles zag hij in dat licht en leefde het ons voor. Met mijn vader was niet gemakkelijk

een lichtvoetig gesprek, een wat oppervlakkige conversatie te voeren. Hij ging onmiddellijk naar de diepte, om het even met wie het ook was. Hij vroeg ieder van hen of ze naar de kerk gingen, of het geloof voor hen een levende zaak was. Hij kon niet anders. En hij werd er om gerespecteerd!

Hij kende ook de keerzijde, het lijden om dat geloof, de eenzaamheid door dat geloof, maar ondanks verdriet, ondanks teleurstellingen, bleef hij overeind en was getrouw aan dat wat hij vooral van zijn moeder meegereggen had en wat hij in al zijn jaren van gestage studie en voortdurend gebed zich aan inzichten verworven had. Hij was daarin in de ware zin van het woord voor mij, en voor vele anderen, een herder, een leidsman in tijden dat de kerk horizontaal, de wereld zo benauwend en schijnbaar zo machtig is, waardoor de moed en de volharding kunnen verflauwen. In al zijn boeken en artikelen (waarvan vele in *Ecclesia*), in al zijn gesprekken wees hij de weg. *His Master's Voice*.

Dat hij me dat geloof meegegeven heeft, daarvoor ben ik hem het meest dankbaar.

Ds. M. J. Aarents, Ommen

Toespraak, gehouden bij de teraardebestelling van dr. W. Aalders

Dankbaar ben ik, dat u mij als oud vriend van dr. W. Aalders gevraagd hebt hier enkele woorden te willen spreken.

Dr. Aalders en ik hebben elkaar zo rond het jaar 1975 leren kennen op de conferenties van de kring van *Vrienden van Dr. H. F. Kohlbrugge*. Daar toch hield dr. Aalders gedurende vele jaren zijn indrukwekkende lezingen om zijn hoorders toe te rusten tot het rechte verstaan van het wezen van het geloof in de tijd, waarin wij leven. Daar, in de wandelgangen van de conferentieruimte, mochten wij elkaar voor het eerst de hand reiken.

Aanvankelijk, zo ongeveer tot het jaar 1980, stond de Vriendenkring onder de persoonlijke leiding van dr. W. Aalders en ds. D. van Heyst. Beiden voerden toen ook de redactie van het *Kerkblaadje*, dat later de naam *Ecclesia* kreeg. Terwille van de voortzetting van dit werk in de toekomst is toen gekozen voor de organisatievorm van een Stichting. Naast dr. Aalders als eerste voorzitter, ds. van Heyst en enige anderen mocht ook ik deel gaan uitmaken van het bestuur van die Stichting, en enige

jaren later mocht ik dr. Aalders opvolgen als voorzitter van het genoemde bestuur.

Als gevolg daarvan ontstond er tussen dr. Aalders en mij een steeds veelvuldiger en levendiger omgang waarbij de vriendschap een steeds grotere plaats ging innemen. Er bleek toen tussen hem en mij een grote geestverwantschap te bestaan. Hoe heeft dr. Aalders mij niet gevoed in mijn bezinning op de rijkdom van het geloof door de boeken, die hij schreef en ook bovenal door de gesprekken, die wij mochten voeren! En hoe goed hebben wij het niet gehad toen ik in 1979 van Den Helder naar Katwijk aan den Rijn mocht gaan! Hoe dikwijls bezochten toen van Den Haag uit dr. en mevrouw Aalders niet de kerkdienst in Katwijk aan den Rijn om daarna in de pastorie met mijn vrouw en mij in een goed gesprek nog enige tijd samen te zijn! Welke rijke herinneringen!

Maar de tijd ging door. De omgang werd beperkter van omvang, vooral als gevolg van het klimmen der jaren. Maar de inhoud van de omgang bleef dezelfde!

De telefoon kreeg een steeds belangrijker rol. En zo kon onze vriendschap ons blijven schragen ook en juist als wij het moeilijk hadden: dr Aalders door het verlies eerst van een dochter en later van zijn lieve vrouw en mijn vrouw en ik door het verlies van onze oudste zoon.

En zo mocht ik enige tijd geleden van hemzelf horen hoe ernstig het met hem gesteld was en dat er geen hoop meer bestond op lichamelijk herstel. En toen zei hij: "Ik verlang er naar". En ik wist meteen: dit is echt, geen

holle frase; dit is een in oprecht geloof het Paulus nazegen: "Ik verlang heen te gaan en met Christus te zijn, want dit is verreweg het beste." (Filipp. 1 : 23).

Kinderen, kleinkinderen, bloed- en geestverwanten van doctor Willem Aalders, in de dankbaarheid hem nu in dat beste geborgen te weten, mogen en kunnen wij nu onze wegen hier vervolgen.

Drs. Alice Bakker-Osinga, Dordrecht

Bewaar het pand U toevertrouwd

- Man en vrouw in een revolutionaire tijd

Na in 1974 lid te zijn geworden van de CHU (Christelijk Historische Unie), omdat ik mij ergerde aan de polarisering onder de ex-gereformeerde, socialistische politicus den Uyl, werd ik in 1978 benoemd als vormingsconsulent voor de CHU in de Kamerkring Dordrecht. Met de al vanaf zijn jonge jaren in de CHU actieve Kamerkringvoorzitter Leo de Snayer uit Vlaardingen belegden wij een viertal vormingsavonden. Op een van deze bijeenkomsten maakte ik voor het eerst kennis met dr. W. Aalders. Zijn voordracht, gehouden in Alblasserdam, maakte diepe indruk op mij. 'Alles viel op zijn plaats'.

Als domineesdochter had ik al heel lang bespeurd dat het met kerk en geloof bergafwaarts ging. Dr. Aalders benadrukte de waarde van de staat als historische, legitieme, stabiele rechtsorde en keerde zich tegen de toenemende vervlechting van overheid en samenleving in onze hoog geïndustrialiseerde en ingewikkelde maatschappij. De staat dreigt speelbal te worden van de politieke partijen in plaats van het algemeen belang voor te staan en gezag uit te stralen. Volgens de cultuurfilosoof en theoloog Aalders gaat het om de eer van God in politiek en maatschappij en niet in de eerste plaats om de wil van het volk, van menselijke mondigheid, vrijheid en glorie.

Het Getuigenis

Aalders verwees in zijn lezing naar het *Getuigenis* van 1971. Ik zocht dat geschrift later op en las daarin hoe Aalders met een aantal vooraanstaande theologen zich toen al afzette tegen de identificatie van de bijbelse boodschap met linkse, marxistische politieke idealen, die in navolging van de theologie van Karl Barth en anderen, na de schok van de Tweede Wereldoorlog in zwang kwamen.

Als lid van de Stichtingsraad van het *Wetenschappelijk Instituut* voor het CDA vroeg ik naar een christe-

lijke staatsleer. Over de concrete politieke invulling van de vier kernbegrippen van het *Program van Uitgangspunten* – gerechtigheid, solidariteit, rentmeesterschap en gespreide verantwoordelijkheid – bleken in de dagelijkse praktijk nog zeer uiteenlopende visies te bestaan. Vanuit reformatorische hoek waren het de professoren Klapwijk en Dengerink die veel stof tot nadenken gaven.

Na de uiteindelijke tot standkoming van het CDA op 11 oktober 1980 had vooral de voormalige KVP (*Katholieke Volkspartij*) geen zin de door de 'Bergrede van Aantjes' in 1978 bijna mislukte fusie weer op te rakelen. Men was blij dat dr. Aalders als Hervormd predikant van gereformeerde huize samen met baron Van Verschuer en de CHU een 'doorbraak' mogelijk gemaakt hadden door in het Grondslagrapport van 1978 de Bijbel, of nog beter de Heilige Schrift als basis voor het politiek handelen te stellen. Zo werden uiteenlopende standpunten over geloof en politiek met elkaar verzoend. Ook de vanuit de CHU komende visie op de overheid als 'dienaars van God' werd geaccepteerd door Katholieken en Gereformeerden. Vanaf 1980 wilde men nu gezamenlijk als CDA voortvarend de toekomst tegemoet gaan.

Nu, anno 2006, blijkt pas hoe jammer het is dat Aalders' stem daarna in het CDA niet meer is gehoord. Aantjes voert nog steeds het hoogste, kritische woord op partijbijeenkomsten en elders. Maar door de vele boeken die dr. Aalders geschreven heeft, breekt wellicht in onze tijd van grote politieke en morele verwarring de periode aan voor eerherstel van een man met grote talenten. Het WI-rapport 'Publieke Gerechtigheid' van de huidige directeur van het Wetenschappelijk Instituut, de socioloog Ab Klink, is enkele jaren later verschenen. Het beantwoordde deels aan de wens van Aalders. Die werd nog een enkele keer gevraagd een artikel voor het CDA-blad te schrijven. Maar toen hij te kritisch was over de lijn van

Aantjes en Goudzwaard, werd hij terzijde geschoven. We moesten het toen met een enkele ethicus doen. Het tijdperk van de theologen in de partij scheen voorbij.

Het Gezin

In 1978 veroorzaakte de brochure van het CDA-Vrouwenberaad (avant la lettre) *Het Gezin, Samenleven in verantwoordelijkheid* veel opschudding in de pers en ook wel een beetje in het CDA-in- oprichting. Een krant noemde het rapport zelfs "buskruit onder het CDA". Het onderscheid tussen huwelijk en andere duurzame relatievormen wilde men niet meer maken. Er werd aangedrongen op gelijke rechten en plichten. De definitie 'gezin' werd opgerekt van 'Man, vrouw en kind(eren)' naar allerlei (duurzame) relaties.

Vanwege zijn grote kennis van zaken op het gebied van religie en cultuur trad ik in overleg met dr. Aalders. Als vrouw actief in de vrouwenbeweging en als vormingswerker met studentenervaring in het in 1966 communistische Polen, verbaasde ik mij over de mijns inziens marxistische benadering van het gezin. Ik ontving van dominee Aalders een aantal artikelen over 'man en vrouw', die voor het CHU-tijdschrift *De Nederlander* bestemd waren, alsook persoonlijke, vertrouwelijke notities.

Hoezeer zijn deze mij tot zegen geweest in de verwarrende tijd van toen! Te meer daar enkele jaren later de uit de Anti-Revolutionaire hoek afkomstige minister van justitie Job de Ruyter en de staatssecretaris voor Emancipatie Jeltien Kraaijeveld- Wouters ook in de christelijke bejaardenhuizen van de Alblasserwaard en Hoekse Waard de verordening wilden opdringen dat ongehuwde paren samen moesten kunnen wonen. Anders was er sprake van discriminatie. Snel daarna verscheen op de partijraad in 1983 de homo-resolutie. Hiermee doorbrak het CDA partijbestuur de band met

het verleden en leek mee te gaan met de in de mode zijnde 'bevrijdingstheologie'. In een krant stelde ik dat het CDA zo "alle banden met het verleden radicaal wilde doorsnijden. Normen en waarden die eeuwenlang hebben gegolden, worden nu opeens als verouderd bestempeld. Het CDA zal meegaan met de bevrijdingstheologie, wat zal leiden tot een eindeloze *betutteling* door de overheid van haar onderdanen." (Reformatisch Dagblad 3 november 1983).

Als gevolg van dit standpunt werd ik meteen ontslagen als vormingsconsulente voor het CDA in de Kamerkring Dordrecht. Ik kwam te gepassioneerd op voor huwelijk en gezin. Van een vormingsconsulente werd "meer terughoudendheid" verwacht. Veel gewone CDA leden waren het echter met mijn argumentatie en stellingname eens. Het kader dacht 'progressief' en drukte door.

In plaats van het verzet van de CDA basis serieus te nemen, werd toen al de tweespalt op ethisch terrein gecontinueerd waar we in 2006 nog middenin zitten. Moslims en orthodoxe(re) christenen hebben nog steeds moeite met een te grote seksuele vrijheid en met het homohuwelijk. Desondanks werd in 2001 het vrijwel eerste homohuwelijk ter wereld vol trots in Amsterdam gesloten door burgemeester Cohen. Deze was als staatssecretaris kort daarvoor door de paarse kamermeerderheid overreed (of moet men zeggen: hem was opgedragen?) om het homohuwelijk in te voeren. Dezelfde burgemeester stuurde vijf jaar later een brief naar de nieuwe landen van de Europese Unie, in Centraal- en Oost-Europa, waarin hij gayparades en homobeleid onder aandacht van de regering bracht.

Had het CDA begin jaren tachtig van de vorige eeuw de wijdere blik gehad van dr. Aalders, dan was ons in Nederland wellicht veel maatschappelijke onvrede en onrust bespaard gebleven. Het parool *Bewaar het pand u toevertrouwd* is meer dan ooit van toepassing. Als er vaders zijn, die hun kinderen geen of nauwelijks sturing geven voordat ze de wijde wereld intrekken, als er sprake is van seksuele uitpattingen, die op steeds jongere leeftijd plaatsvinden en van onverschilligheid van mensen tot elkaar en het loslaten van de huwelijkstrouw, dan is het niet verwonderlijk dat de samenleving verloedert.

De erfenis van Aalders, neergelegd onder meer in zijn boek *Man en vrouw in een revolutionaire tijd* en het dunne boekje *Het Huwelijk. Grootheid en verval* (Echo Amersfoort 1979), zijn juweeltjes en voorbeelden van gevoelige, erudiete omgang met mensen, mannen en vrouwen. Als vader van vier dochters en erg aangemoedigd door zijn lieve vrouw om zich schrijvend te stellen aan Gods arbeid, heeft pastor Aalders ons aangemoedigd om de moeizame

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom,

Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Drs. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout,

Dr. M. Verduin en Ds. I.J. Wisse.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar,
tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 19,50 per jaar

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

weg door deze tijd trouw aan het geloof te gaan en heeft hij onze blik op de eeuwigheid gericht.

Moge het zo zijn, dat ook via het blad *Ecclesia*

steeds weer nieuwe generaties putten uit deze waarlijk christelijke bron.

Mevrouw E.M. Doets- Vooy's, Katwijk a/d Rijn

Contact in en door het Goddelijk Woord

Het is een Godsgeschenk wanneer twee mensen elkaar ontmoeten en hun harten raken elkaar in en door het Goddelijk Woord. Dan wordt de broederband gelegd.

Wanneer dr. Aalders en vader (G. Vooy's) elkaar ontmoetten, hadden beiden geen behoefte aan het uitwisselen van beleefdheidsvraagjes. De Bijbel was hun Bron en daaruit en daarover spraken zij. In zijn karakteristieke houding, de armen over elkaar en een enigszins afgewend hoofd, kon dr. Aalders intens luisteren. En daarna veranderde zijn houding, als hij even intens met zijn gesprekspartner kon instemmen of hem wilde onderwijzen of blijk gaf van een heftige gemoedsstemming over synodale besluiten.

Zaterdag 1 april 1989 hield dr. Aalders een referaat ("Ongeloof en Revolutie") voor de vriendenkring van dr. H.F. Kohlbrugge. Dr. Aalders vestigde er o.a. de aandacht op dat de Franse Revolutie te zien is als een keerpunt in de geschiedenis. Enkele gedeelten uit vaders reactie per brief: "Dat is nu juist hetgeen het boek Openbaring onderwijst. Aan de Gemeente van Filadelfia is een geopende deur gegeven, afbeeldende de Hervorming der Kerk, opdat de kerk bewaard zou blijven in de ure der verzoeking die over de gehele wereld komen zal, als het beest uit de afgrond zal opkomen (bij de

aanvang der Franse Revolutie). Zij die in de laatste tijden Gods Kerk liefhebben, wier harten pijn doen om de weg die zij gaan moet, verwachten geen opleving, maar weten, terwijl de duisternis steeds dieper wordt: Hoe zwaar ook de strijd zal zijn, voor de overwinnaars van het Laodicea der eindtijd staat de belofte geschreven, hoger stijgend dan de beloften voor de andere Gemeenten: 'Die overwint, Ik zal hem geven met Mij te zitten in Mijn Troon.'"

Erg blij was vader met het antwoord van dr. Aalders: "Wat u mij toezond van uw verklaring van het boek Openbaring, heeft mijn dankbare instemming. Het verheugde mij uw diep inzicht te mogen lezen en ik zal er mij nog telkens in verdiepen."

Ook dr. Aalders spreekt, nadat hij gestorven is. Zijn boeken zijn velen tot zegen. Uit zijn diep gebogen houding tijdens de gebeden sprak de grote eerbied voor zijn Meester. Nu mag hij zien: Jezus met eer en heerlijkheid gekroond.

En wij allen worden nog geroepen met Hooglied 3: 11: "Gaat uit en aanschouwt, gij dochteren van Sion! De Koning Salomo met de kroon waarmee Zijn moeder Hem kroonde op de dag Zijner bruiloft en op de dag der vreugde Zijns harten."

Pastoor J. Groos, Kaatsheuvel

Willem Aalders

In 1967 werd Willem Aalders lector in de protestantse theologie. Lector betekende voor ons zoiets als professor, maar dan met een wat beperkter opdracht. Het was het onderdeel van een hoofdvak en het kon als keuzevak gekozen worden, bij de doctorale studie. Ikzelf studeerde dogmatiek en koos protestantse theologie als keuzevak. En zo leerde ik Willem Aalders kennen als een docent die de spirituele kant van het protestantisme kon toelichten. Dat was nog maar een heel beperkte kennismaking; ik herinner me wel dat we door omstandigheden nog niet echt tot een breed gesprek konden komen. Wel maakte hij een vriendelijke indruk.

Later begreep ik dat Nijmegen naast de erkenning van zijn studieuze kwaliteiten ook een teleurstelling in sommige opzichten betekende.

Hij had zich op dit katholieke milieu voorbereid om tot de ontdekking te komen dat ook hier het modieuze overwoekerend dreigde te werken.

Toch zou er nog een opmerkelijk vervolg komen. Ergens in de 80-er jaren, toen hij al met pensioen was, zag ik hem in een EO-uitzending spreken over bijbelse kwesties. Ik was meteen gemotiveerd om hem een brede brief te schrijven, wat ik eigenlijk nooit deed. Ik had ook enkele zeer gekoesterde ideeën met betrekking tot de Bijbel en de brief die ik hem stuurde had veel meer effect dan ik jarenlang kon vermoeden, als ik er al ooit aan terugdacht.

In 1999 of uiterlijk het voorjaar 2000 belde hij me op en vertelde me hoe hij mede of misschien wel vooral door mijn brief volop een zeer belangrijk nieuw studie-

veld had ontdekt. Hij bood me aan om naar Bussum te komen en daarover te praten.

Ik was aangenaam verrast en sinds die eerste samenkomst zijn er vele gevolgd zodat ik volop de apocalyptische Willem Aalders heb kunnen meemaken.

Ook pastoraal theologisch hadden we elkaar veel te vertellen. Hij had veel waardering voor de grote catholica, zoals die door wereldkerk in de persoon van de paus Johannes Paulus werd vastgehouden. Hij miste dat in de Hervormde Kerk. Het echte geloof, in de verrijzenis, het vasthouden aan de waarachtigheid en de historiciteit van de Evangelieën, de band met de hemelse kerk, zoals het Vaticaans concilie dat plechtig had uitgesproken, de persoon van Maria. In een van de laatste gesprekken vertelde hij dat hij eens heel wat discussie

had ontlokt door knielbanken in te voeren.

Toen hij me opbelde ben ik hem op 1 december nog wezen bezoeken. Ik had de gelukkige gedachte gehad om 'de hymnen van de Kerk' mee te nemen en tegelijk een kopie van de hymne over de naam van Jezus. Zo kon hij die vijf innige strofen meebidden in de vertaling, voorzover nodig. Ook had ik een kopie van die heel mooie, innige hymne *Jesu dulcis memoria*. Die innigheid samen te beleven was voor ons beiden vooral een rijke vreugde.

*Aan Jezus denken is al heerlijk
't schenkt ware blijdschap aan 't gemoed
maar meer dan honing of welk goed
is zijn aanwezigheid zoet*

Prof. dr. E.M. Hirsch Ballin, Tilburg

Een man van liefderijke vriendschap

Dr. W. Aalders, wiens vriendschap en wijze raad mij op cruciale momenten tot steun zijn geweest, was geen naïeve cultuuroptimist, maar wel een man van Godsvertrouwen. In weerwil van het – niet altijd valse – beeld van christenen als mensen die onaangenaam goed weten wat er deugt en wat niet, heeft hij de kracht van het Evangelie duidelijk weten te maken: een kracht die het voorlopige relatieveert en de beslissende waarde van het uiteindelijke onderkent. Daarom was hij eind jaren '70 ook uit volle overtuiging betrokken bij een krachtenbundeling van de christen-democraten in ons land, waarmee aan het gemeenschappelijke perspectief meer waarde werd gehecht dan aan historisch bepaalde verschillen.

Zijn authentiek oecumenische instelling jegens de katholieke medechristenen werd gevoed door vertrouwde met de gemeenschappelijke bronnen en kerkvaders, in het bijzonder Augustinus, die – zoals Aalders benadrukte – aan de verbinding van christendom en klassieke filosofie vorm gaf. Hier komen mij de woorden in gedachten van een brief die Wim Aalders mij een week na 11 september 2001 schreef en waarin hij – in contrast tot het fanatieke geloof van de daders en aanstichters – benadrukte "welk een ander, milder, rijker Godsopenbaring" in het Evangelie te lezen is: "Ik ben de Goede

Herder ..." (Joh. 10). En met verwijzing naar Romano Guardini voegde hij daaraan toe: "Christos Kyrios bracht het element van agape in de volkerenwereld."

Paus Benedictus XVI, die als theoloog evenzeer bij Augustinus aanknoopt, heeft in zijn eerste encycliek *Deus Caritas est* de agape als christelijke, schenkende liefde evenzeer centraal gesteld, zonder overigens het verband met de begerende en nastrevende eros te negeren. Nader tot Jezus komen, zo zeggen de slotwoorden van de encycliek, betekent "ihn kennen und ihn lieben, damit auch wir selbst wahrhaft Liebende und Quelle lebendigen Wassers werden können inmitten einer dürstenden Welt."

Over veel ontwikkelingen in ons continent was Aalders al in 1992 (*Antwoord op de Godsverduistering*, p. 196) bezorgd, maar niet op de manier van cultuurpessimistische 'intellectuelen' die alle hoop hebben laten varen, zo die al ooit in hen heeft geleefd. Aalders las en verklaarde de Schrift met een liefdevolle kracht waar geen scheidend scherpstijpen tegenop kan. Daarmee houdt zijn werk juist in een tijd waarin het spreken over een *Clash of Civilizations* een self-fulfilling valse profetie dreigt te worden, de waarde van een liefdevol en daarvoor vitaal alternatief.

Prof. dr. O.J. de Jong, Amsterdam

Herinnering aan dr. W. Aalders

Hij had bij ons zijn vaste plaats, schuin links tegenover de preekstoel. Als een kerkelijk-meelevende van elders dat hoorde, kon die dat zich nauwelijks voorstellen: Aal-

ders als kerkganger in de Wester? Aalders, dat was immers de man die omstreeks 1950 heel dicht bij de remonstranten stond en knielbanken liet aanbrengen in

zijn Haagse wijkkerk, die omstreeks 1970 zich keerde tegen de politiek-maatschappelijke opvattingen van de hervormde woordvoerders, en die weer twintig jaar later zich met zijn "vrienden van Kohlbrugge" voegde bij jongere theologen in de gereformeerde bond.

Allemaal waar. Maar wij hebben hem gezien op zijn vaste plaats, en wisten hoeveel moeite de meer dan 90-jarige zich daarvoor gaf: met de auto naar station Bussum, dan de trein naar Amsterdam, dan de tram, en in de Wester stil naar zijn plaats, attent voor de mensen vlak om hem heen – die hem nu erg missen – en met intense aandacht voor de dienst. We wisten hoe eenzaam hij was na het heengaan van zijn vrouw, hoe hij leed onder de kerkelijke ontwikkelingen, hoe hij bezig bleef om schriftelijk mensen te bereiken, hoe hij de normen van stijl en omgang hoog hield ook al zou niemand daar meer aan hechten. Zo was hij en zo kwam hij hier.

Hij bleef komen, ook in de maanden dat emotionele golven in de gemeente hoog gingen – hij wist er van en hij bleef komen. Het was de meerwaarde van de Wester die het hem deed: de hoge ruimte, het licht, het orgel – dat zeker ook. Als hij het Evangelie maar hoorde, als er maar iets werd gezegd dat hem raakte, een aanduiding

van de verborgen omgang, van het ingekeerde leven. En dan was hij na afloop opmerkelijk mild jegens de soms heel anders ingestelde voorgangers.

Aalders hechte aan de Wester. Hier wilde hij zijn boeken presenteren over de Septuaginta en over de Apocalypse. Dan bleek dat hij nog steeds jongere theologen inspireerde zoals hij dat als dominee te Groningen al in 1945 deed. We keken wel eens tersluiks in de dienst naar hem en zagen dat hij zich ook kon ergeren – en daar was dan zeker reden voor. Als hij bij de slotzang toch weer meezong, waren we blij, maar wie kan er weerstand blijven bieden tegen het orgel van de Wester? "Ik kom hier ook om het orgel" zei hij me.

Hij preekte allang niet meer. Maar dat hij zich inspande om te kunnen blijven komen, was prediking genoeg.

"Houdt uw voorgangers in gedachtenis, die het woord Gods tot u hebben gesproken; let op het einde van hun wandel en volgt hun geloof na."

[Overgenomen uit maandblad *tref. De Westerkerk*, Nr. 335, februari 2006]

Dr. Ab Klink, Capelle aan den IJssel

Wet Tragedie Evangelie

Mijn feitelijke levensloop is voor een groot deel gestempeld door dr. Aalders. Op kruispunten van het leven speelde hij een rol. Daarvoor ben ik hem erkentelijk en dankbaar. Maar de erkentelijkheid gaat verder. Zij heeft ook alles te maken met de inhoud van zijn publikaties. Via zijn boeken en artikelen openden zich voor mij toen onbekende werelden, vertolkt door personen als Luther, Kierkegaard, Dostojewski, Hamann, Guardini. Het zijn allemaal personen voor wie het christelijke geloof gelijkstaat met 'levende werkelijkheid, beweging, vrijheid' (*Wet Tragedie Evangelie*, blz. 44). Personen voor wie hun religie niet 'ingeklemd is in een vast kerkelijk raam, in een dogmatische theologie' of – zoals in het geval van het bijbelboek Job – 'in de synagogale Agaddah'. Doelend op dit bijbelboek zegt Aalders terecht: "Het verhaal is dan geen verhaal meer. De spanning is eruit. Job komt niet tot leven, maar blijft een marionet van de traditie. Hij geeft geen eigen geluid en heeft geen eigen stem. Hij zegt wat de overlevering hem toestaat te zeggen" (blz. 43). Bij Luther werd dat anders. Voor het eerst sinds eeuwen legt Job theologische maskers af. Hij is geen heilige en geen engel meer. Ook geen verdoemeling en duivel. Maar heel gewoon mens. De mens krijgt niet een soort *boven tijd en plaats* uitgaande kenmerk van een

met God te verzoenen zondaar, alsof op die manier alles over de mens is gezegd. Nee, het gaat om mensen van vlees en bloed, in het hier en nu.

In die zin heeft de theoloog Aalders, die het Griekse (en Hebreeuwse!) Zijnsdenken zo authentiek vertolkt, paradoxaal genoeg veel oog voor het historische. Soms zelfs meer dan de velen die zich erop beroemen het dualisme dat met dit Zijnsdenken gemoeid zou zijn, te hebben afgeschaft. Zij kaderen die geschiedenis maar al te snel in, in een evolutionistisch denken dat zijn eigen systematiek aan de werkelijkheid opdringt. Dat geldt ook voor veel van de reformatorische wijsbegeerte.

De hele mens wordt serieus genomen, als levende werkelijkheid, in zijn of haar specifieke omstandigheden. Ik noemde al het boek over Job *Wet, Tragedie, Evangelie*. "Door deportatie, emigratie en handel was er buiten het oorspronkelijke centrum in Palestina een diaspora-Jodenom ontstaan, dat zich had uitgebreid door intensieve geloofspropaganda. Daarnaast begonnen zich in die periode wereldrijken te ontwikkelen, waarbij de volken werden ingeweven in een net van gelijke taal, zeden, religieuze voorstellingen en cultuur" (blz. 31). De reacties daarop waren divers: er ontwikkelde zich in Israël enerzijds een krachtige beweging van godsdienstige res-

tauratie en messiaanse verwachting en anderzijds een tegengestelde stroming van godsdienstig en zedelijk liberalisme. Buiten het moederland, in de diaspora, zijn de "oerervaringen van het Israëliïsch geloof" opnieuw tot leven gekomen en is de geschiedenis-nood die zich in deze tijd van dynamiek, machtsverschuivingen en culturele herijkingen aandienende, herkend en vanuit het oorspronkelijk joodse geloof geduid. Het boek Job laat dat zien. Er is een (kritische) verwantschap met de wereldliteratuur uit die tijd. Aalders schetst vooral de parallellen met de Griekse tragedies. Hoe verhoudt zich het onrecht in de (leef)wereld (van mensen) tot hun levenswandel? Rechtvaardigen en deugnieten overkomt hetzelfde, zoals ook Prediker al schreef: een aangrijpende gedachte. Kan nog wel van een zedelijke orde, waarin het goede wordt beloond en het kwade het pad doorkruist ziet, worden gesproken?

Toch geeft al de opbouw van dit boek het een eigen karakter. Het opent met de ironische uitdaging van de 'hinderaar' om Job eens te stevig op de proef te stellen, om er achter te komen of zijn vroomheid onbaatzuchtig is. Job stelt zich te weer, lijdt om het verlies van zijn kinderen, het verraad van zijn vrouw, om aantijgingen van vrienden en uiteraard aan het toch langzaam wegvallen van levensoriëntatie en Godsvertrouwen.

Aalders weet de theologie in een context te plaatsen die van het geloof weer een levende bron maakt. Het verklaart zijn verwantschap met de eerder genoemde Dostojewski, met Hamann, met vooral ook Luther. Ook Luther leefde in een spiltijd. Aalders werkt dat uit in zijn boek *Luther en de angst van het Westen*. De parallel met de beginhoofdstukken van Job dringt zich op. Besmettelijke ziekten, hongersnood, gewapende terreur van omzwerende benden, misoogsten, oorlogen, kortom: veel alledaagse dreigingen schiepen een klimaat van intense

onzekerheid en ongewisheid. De zekerheid werd in het hiernamaals gezocht. Boete, biecht en authentiek berouw leken voorwaardelijk voor het verkrijgen van genade. De grote vraag of het berouw diep genoeg was, of de biecht doorleefd genoeg was, begon zich aan te dienen. Als kloosterling stond Luther in zijn existentiële twijfel niet alleen, integendeel! Hij doorzag echter op een gegeven moment dat al die vragen in wezen bleven en blijven circelen rond de zedelijkheid, de wet en daarvan (geestelijk) niet los kwamen. Het was toen het 'niet door de werken!, niet door de worsteling van goed en kwaad, maar door het geloof!' In de ontferming, nederigheid en barmhartigheid, in de *agapè* van 'het juk dat zacht en de last die licht is', licht er perspectief op voor mensen. In een religie dus die geen staalhard of verstikkend moralisme, maar een uitnodigende bestemming van heil voor mensen bij zich draagt. Daar ligt ook vandaag de dag weer de bron van een hernieuwde behoefte aan religie, hoe onbestemd en onvolwassen die soms ook is. Na de secularisatie is de onbevangenheid tegenover het christelijk geloof weer toegenomen. De kerken weten daar op dit moment vreemd genoeg nauwelijks raad mee, met uitzondering – zo lijkt het wel – van de huidige paus die het persoonlijke, authentieke christelijke geloof juist zo sterk aan bod laat komen. Treffend is dat voelbaar als hij zegt:

"Liebe junge Menschen: habt keine Angst vor Christus. Er nimmt nichts, und er gibt alles. Wer sich ihm gibt, der erhält alles hundertfach zurück. Ja, öffnet, macht weit eure Türen vor Christus – dann findet ihr das wirkliche Leben"

Aalders wist religieuze thema's in te bedden in de dynamische werkelijkheid van de mensen van alledag. De boodschap van Evangelie wordt daarmee weer echt een boodschap, een levensbron. Daaraan bestaat veel behoefte.

Prof. dr. G.H. van Kooten, Groningen

Plato en het christendom

Toen dr. W. Aalders in 1984 zijn studie *Plato en het christendom* deed verschijnen zat ik nog op het gymnasium. Het verschijnen van deze studie maakte diepe indruk op mij. Het is niet teveel gezegd als ik opmerk dat ook in de vijftien jaar die sindsdien zijn verstreken dr. Aalders' *Plato en het christendom* voortdurend binnen mijn handbereik is gebleven. Ik had het voorrecht de auteur te leren kennen en vele gesprekken hebben we in Den Haag en Bussum gevoerd. Om deze reden geef ik in het herdenkingsnummer gaarne een impressie van wat ik als de kern beschouw van zijn studie Plato en het christendom. Deze impressie geef ik, zoals mij gevraagd

werd, vanuit mijn persoonlijke ervaring.

Wat mij levendig is bijgebleven is de atmosfeer waarin ik kennis maakte met *Plato en het christendom*. In de bovenbouw van het gymnasium raakte ik bekend met zovele aspecten van de Grieks-Romeinse cultuur. Bij Latijn lezen we het Epicurische leergedicht van Lucretius over de natuur waarin het universum mechanistisch verklaard wordt. Bij Grieks zowel Plato als de pre-Socratische natuurfilosofen uit Ionië. Bij geschiedenis schreef ik een *paper* over de tweede Griekse kolonisatie van 750-550 voor Christus. Zovele horizonten werden geopend. De weerbaarheid en rijkdom van teksten waren van

een onverklaarbare aantrekkingskracht. In die jaren was ik ook een hartstochtelijk lezer van de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* en wat mij daarin opviel was dat zoveel denkbeelden van de Grieks-Romeinse oudheid nog circuleerden en functioneerden in het moderne discours.

Het was binnen deze atmosfeer dat *Plato en het christendom* van dr. Aalders verscheen. Ook deze studie maakte mij duidelijk dat er zo'n grote verwantschap is tussen het moderne filosofische discours en dat van de antieke oudheid. In feite is *Plato en het christendom* geconstrueerd als een 'inclusio' die deze verwantschap tot uiting brengt. Aan het begin van het eerste hoofdstuk schetst dr. Aalders de Griekse filosofie in de periode voorafgaande aan Plato en besteedt daar aandacht aan Herakleitos die het universum als een constante stroom beschouwt en wiens angst "het verlies van de eeuwige zijnsgrond" (zo dr. Aalders) betreft. In het laatste hoofdstuk toont dr. Aalders aan dat dezelfde angst in het moderne denken kenmerkend is voor Nietzsche die zichzelf met Herakleitos vergeleek. Nietzsche keert zich af van het goddelijke 'zijn' als basis van de werkelijkheid. In *Die fröhliche Wissenschaft* verklaart hij God dood en verkiest hij te dolen door een oneindig niets. Tussen deze twee filosofen, tussen Herakleitos en Nietzsche (die als een 'inclusio' het hele boek omarmen), situeert dr. Aalders de ontwikkeling van een metafysica die wel het bestaan van een eeuwige zijnsgrond aanneemt. Deze metafysica ontwikkelt zich met Parmenides en Plato, maar daarover straks meer.

Wat ik formeel als één van de grote verdiensten van dr. Aalders reeds wil aanmerken is niet alleen het verband dat dr. Aalders legt tussen de moderne wijsbegeerte en de antieke, maar ook het reliëf dat hij aanbrengt binnen de Griekse wijsbegeerte. Dat staat in scherp contrast met de generaliserende wijze waarop veel 20e-eeuwse theologen spreken over 'de' antieke wijsbegeerte (en over 'de Grieken') alsof zich daarin geen enorme verschillen en verschuivingen voordeden. Dr. Aalders laat in *Plato en het christendom* zien hoe de zijnsleer van Parmenides en Plato zich een positie moest verwerven binnen het pre-Socratische debat. Tegenover de "stromende werkelijkheid" van Herakleitos poneerde Parmenides het Zijnde als het enige wat werkelijk bestaat. Het problematische aan de zijnsleer van Parmenides was echter dat onverklaard blijft waarom zich in de aardse werkelijkheid veranderingen voordoen die niet met het onveranderlijke Zijnde in overeenstemming te brengen zijn. In vergelijking daarmee boekt Plato met zijn ideeënleer een verdere en belangrijke vooruitgang. Plato laat de vergankelijke werkelijkheid door middel van de ideeën participeren aan de hogere werkelijkheid. Ik citeer dr. Aalders hier uitvoerig omdat het hier

om een belangrijke stap in de ontwikkeling van de zijnsleer gaat. Dr. Aalders schrijft, op blz. 41-42:

"Hoever is Plato hier uitgestegen boven het starre, dualistische denkschema van Parmenides' zijnsleer! Wel houdt ook hij vast aan de principiële onderscheiding van het *Zijn* en het niet-zijn, van de ideële en de empirische werkelijkheid, maar veel meer dan zijn voorganger was hij op zijn hoede voor het gevaar om die onderscheiding tot een volstreekte scheiding te laten worden, waardoor de ervaringswereld leeg en zinloos zou worden en de wereld van het *Zijn* tot een gesloten eenheid, zonder beweging en dynamiek. In zijn ideeënleer brengt hij tot uitdrukking, dat het niet-zijnde, ondanks de kloof die het scheidt van het *Zijn*, toch op het *Zijn* betrokken blijft."

Op deze manier wordt Plato geschilderd als een filosoof tussen het Herakleitisch scepticisme en een Parmenidiaans versterkte zijnsleer. Plato is, om het Aalderiaans te zeggen, een burger van twee werelden en aan beiden wil Plato recht doen. Dat dr. Aalders binnen de Griekse wijsbegeerte zo'n perspectief tekent dat zowel de pre-Socratische filosofen als Plato in zich opneemt was voor mij op het gymnasium een verademing: een perspectief aangereikt te krijgen waardoor men wat men bij verschillende antieke auteurs las in een groter geheel kon plaatsen. Dat perspectief reikt bij dr. Aalders, zoals de titel van zijn *Plato en het christendom* aangeeft, ook verder dan Plato. Nadat Plato in zijn verhouding tot het Griekse denken geschetst is, gaat dr. Aalders in de volgende twee hoofdstukken in op het christelijke denken zoals gerepresenteerd door Augustinus. De bekering van Augustinus blijkt zich mede door zijn bekendheid met het Platonisme verwerkelijkt te hebben. Zoals Augustinus zelf schrijft werd hij "door het lezen van die boeken der Platonisten er toe (...) aangezet om naar de onlichamelijke waarheid te zoeken" (*Belijdenissen* 7.20). Door Plato's leer omtrent de ideeën (volgens Augustinus in zijn *De diversis quaestionibus* 46.83 "onveranderlijke, vaste oervormen, die zelf niet gemaakt zijn, maar die zichzelf voor altijd en op dezelfde wijze gelijk blijven, omdat zij in de goddelijke wijsheid gegrond zijn") werd Augustinus bevrijd van het materialisme. En ook na zijn bekering, als Augustinus het para-doxale, het bovenredelijke van het Evangelie heeft aanvaard komt hij niet tot een negatie van het Grieks-Platonische denken. Zoals dr. Aalders schrijft op blz. 83:

"Gelet op de sterke anti-Platonische, anti-metafysische, anti-Griekse instelling van het huidige denken, is het niet overbodig er nog een keer nadrukkelijk op te wijzen, dat Augustinus' gebruik van de paradox stellig niet uitgelegd mag worden als volstreekte afwijzing van het Platonisme. De paradox is niet de negatie van het Platoonse, metafysische denken, maar zijn overwinning.

De paradox ontkent de mogelijkheden van de rede niet, maar overstijgt die.”

Het perspectief dat dr. Aalders dus schildert strekt zich uit van de pre-Socratische filosofen Herakleitos en Parmenides, over Plato heen tot en met de Platonisch denkende Augustinus met zijn sterk besef van de twee werelden. In het slothoofdstuk en de epiloog beweegt het betoog van dr. Aalders zich naar een machtige ‘inclusio’ als hij aantoont dat Nietzsche, die de gevolgtrekkingen maakt uit Kant’s kritiek op de metafysica, een moderne Herakleitos is, een schreiende filosoof die zich verwijderd heeft van de eeuwige zijnsgrond en doolt door een oneindig niets. Wat dr. Aalders krachtig betoogt met *Plato en het christendom* is dat het christendom niet los van zijn ontwikkelingsgang verstaanbaar is: dan zou men het wezen van het christendom dreigen te verlie-

zen. Dr. Aalders heeft de opkomst van het christendom getekend niet tegen de achtergrond van het Griekse denken zonder meer, maar in de context van de ontwikkeling van dat Griekse denken. De geschiedenis blijkt een continue zelfonthulling Gods in te houden waarin Gods wezen geopenbaard wordt. De geschiedenis is een continuïteit, zoals dr. Aalders op blz. 16 van *Plato en het christendom* betoogt: “Het graan van vele eeuwen en vele volken is gemaaid, in schoven gebonden, gedorst, gemalen, doorzuurd met de zuurdesem van de Heilige Geest, en zo tot één brood geworden.” Vandaar dat het voor onmogelijk gehouden moet worden dat men het Platonische graan in de moderne tijd uit het brood kan en mag verwijderen. Het Grieks-Platonische denken behoort immers tot de wordingsgeschiedenis van het christendom.

Mevrouw H.H. Krul- Rietdijk, Beilen

Hoe wij dr. Aalders leerden kennen

Het was in de jaren zestig, dat in de kerk alles op drift raakte. Allerlei waarheden werden onderuit gehaald (o.a. de maagdelijke geboorte, bijvoorbeeld in het blad *De Open Deur*), de IKON begon met de Geloof, Hoop en Liefde-show, het boekje *Eerlijk voor God* kwam uit, enz. enz.).

Het was door Gods leiding (de stem van de Goede Herder) dat we hoorden van de “Gemeentelidopleiding”, later het “Gemeentereveil” in Driebergen. Wij zijn daar, samen met nog enkele anderen uit onze omgeving regelmatig naar toegegaan. Ook dr. Aalders heeft daar gesproken. Door de *Open Brief* en het *Getuigenis* raakten we nog meer bekend met dr. Aalders.

Mijn man trof in de boekenkast van mijn ouders het boek *In verzet tegen de tijd* aan. Wij hebben dat gelezen en herlezen. Daarna kregen we van een vriendin een abonnement op het *Kerkblaadje*, dat nu *Ecclesia* heet en we lazen zijn vele artikelen. Inmiddels hadden wij in Driebergen zoveel gehoord en geleerd, dat we in de kerk steeds meer vreemden werden.

We lazen het boek *Schepping of Geschiedenis*. Ik heb het vele malen moeten lezen omdat het geen gemakkelijk boek is, maar telkens opnieuw werd ik getroffen door de eerbied van dr. Aalders voor het woord van God. Maar bovenal door de manier van schrijven over deze heilige dingen. Steeds weer bracht het mij op de knieën en voelde ik mij verbonden in dankzegging en lofprijzing aan die God, die de Vader van onze Here Jezus is.

In onze kerkelijke nood konden wij altijd bij hem terecht.

Altijd kwam er een antwoord op mijn brieven en een persoonlijke bemoediging en vertroosting. Laat ik een voorbeeld geven. In die tijd werden wij telkens geconfronteerd met het begrip “dromen-dromen”. Al mijn haren gingen overeind staan, als ik ervan hoorde. Je kunt het Evangelie toch niet met een dróóm vergelijken. Dus maar weer dr. Aalders geschreven.

Zijn antwoord luidde als volgt: “Dromen-dromen” is een geestesgesteldheid, die in de kerk vaste voet heeft gekregen. Men wil het Evangelie en het christelijk geloof “praktisch” en “toepasbaar” en “eigentijds” maken. Alsof dat ooit kan! Het Evangelie is immers als openbaring Gods van een andere orde en nooit om te vormen tot een aards-werelds ideaal, tot een politieke of sociale droom in de geest van dr. Martin Luther King. Juist omdat het Evangelie en het christelijk geloof van wezenlijk andere orde zijn (in de Bijbel wordt gesproken van zoutend zout en lichtend licht), kunnen zij een troostende en bemoedigende werking hebben op het menselijk bestaan. Zij prikkelen niet tot eeuwige activiteiten en tot steeds nieuwe initiatieven, maar tot gelovig hopen en verwachten, zoals vaak zo treffend is verwoord in de Psalmen. Bij voorbeeld 42 en 43, 63, 121, 130. En ook in tal van Gezangen uit de Bundel van 1938.”

Ook nu weer wees hij op Gods Woord. Dáárin is het antwoord te vinden.

In diezelfde tijd kregen wij een exemplaar van het *Hervormd Pleidooi* door hem toegestuurd. Samen met geestverwanten werd het door hem opgesteld. Maar veel geestverwanten lieten hem alleen staan. Iets van zijn lijdens hierover hebben wij verstaan. In het klein maakten

wij hetzelfde mee. Je vraagt je af: waren de handtekeningen onder dit pleidooi van zo weinig waarde? Zijn de leidslieden van de kerk geworden wat Paulus noemt, "heen en weder geslingerd onder allerlei invloed en wind van leer"?

Dr. Aalders was voor mij een geestelijk vader. Elke keer mocht ik in zijn boeken ervaren zijn liefde tot God

Geuvertje van Ommen, Ommen

Het is zo stil geworden...

"Hoe is het in Ommen", vroeg dr. Aalders ons telefonisch. "Het is zo stil geworden in Ommen nu mijn vriend ds. van Heyst hier niet meer is. Ik mis hem zo. We hadden bijna wekelijks telefonisch contact en dat is nu verbroken", zei hij.

Wekelijks elkaar even bellen, naar elkaars gezondheid informeren. Te spreken over elkaars bezigheden. En het gesprek ging natuurlijk over het *Kerkblaadje* (nu *Ecclesia*). Het blad lag hen beiden na aan het hart. Dankbaar waren ze voor de ontmoetingen op de conferenties.

Toen in maart 2001 ds. van Heyst overleed was het inderdaad erg stil geworden. Intussen schreef dr. Aalders weer een boek, was dankbaar dat hij daarvoor de kracht kreeg en prees hij zich gelukkig dat hij helder van geest bleef.

Arend Smilde, Utrecht

Meneer Aalders en het antiquariaat

Meneer Aalders – hij was voor mij nooit doctor of dominee, maar altijd meneer Aalders – scheen mij een warm hart toe te dragen al voordat wij elkaar voor het eerst ontmoetten. Die eerste ontmoeting vond laat in zijn leven plaats, in 1993 denk ik, kort nadat hij naar Bussum verhuisd was en ik naar Utrecht. In de vijf voorafgaande jaren had ik in het theologisch antiquariaat van Lindenberg in Rotterdam gewerkt. Daar ontmoette ik hem nooit, maar hij belde af en toe om te melden dat hij weer boeken te koop had. Traditiegetrouw ging dan een collega van mij naar het Fazantplein in Den Haag; en al even traditiegetrouw serveerde mevrouw Aalders daar bij de koffie of thee *altijd een krakeling*, zo herinner ik me dat die collega vertelde.

Er kwam in die vijf jaren ook een nieuwe traditie bij, namelijk dat meneer Aalders altijd de groeten aan meneer Smilde meegaf. De oorsprong of achtergrond van die gewoonte is me nooit duidelijk geworden, ik weet niet eens hoe hij van mijn bestaan op de hoogte was gekomen. Op den duur deed ik de groeten maar terug.

en zijn eerbied. Ergens schreef hij: "Laten wij lofprijzend belijden." Dat heb ik van hem geleerd.

Daarnaast werden wij getroffen door zijn betrouwen medeleven en door zijn zorg daarover dat wij toch staande zouden blijven op het Fundament. Een dierbare herder en leraar is heengegaan. Wij zijn hem veel dank verschuldigd.

Dankbaar was hij ook voor de kleine dingen, een telefoontje of een kaartje.

Dit alles ging zo, totdat hij ons op een woensdagavond in november belde. "Vrienden ik wil afscheid van jullie nemen zei hij. Ik ben ernstig ziek en kan hiervan niet meer genezen. Ik mag naar Huis, naar mijn Hemelse Vader."

En nu is het opnieuw stil geworden, stil in Ommen maar ook stil in Bussum.

In eerbied en dankbaarheid gedenken we ds. van Heyst en dr. Aalders. Wat hebben zij beiden veel voor het "Kerkblaadje" betekend.

Nu zijn deze beide oude broeders Thuis. Eeuwig Thuis in het Vaderhuis hierboven.

Toen ging ik werken bij Wristers in Utrecht. Daar beheerde ik de theologische en filosofische afdeling inclusief antiquariaat. Deze afdeling bestond al sinds mensenheugenis – langer dan Aalders leefde – in het Wristers-pand aan de Minrebroederstraat 13, en sinds enkele decennia in de kelder. Hier werd meneer Aalders, vanuit Bussum, weldra een van de meest geziene klanten en dat niet alleen voor mij, maar ook voor mijn collega's. Ook zij gingen hem op den duur even hartelijk groeten als hij hen allen steeds groette, voor zover binnen zijn blikveld – met zijn karakteristieke schouderklopjes, zijn zwaaiende pet, en zijn volharding in het voutsvoyeren. 'Haa meneer Aalders!' en 'Dag meneer Aalders!' hoorde ik dan bovenaan de keldertrap een collega roepen bij zijn komen en gaan. Twee of drie keer kwam ik nu ook bij hem thuis boeken kopen. Van krakelingen herinner ik mij niets, mevrouw Aalders ontmoette ik helaas nooit.

In april 1999 had ik hem betrekkelijk lang niet gezien, toen een collega mij vertelde dat meneer Aalders weer in de winkel was geweest, dat zijn vrouw was

overleden, dat hij in tranen was en een foto van haar uit zijn tas had gehaald en had laten zien, dat het echt heel erg aandoenlijk was geweest... In de daarop volgende jaren kreeg ik uit zijn eigen getuigenissen misschien voor het eerst een indruk van de onbegrijpelijke afgrond die aan het einde van ieder goed huwelijk de overlevende partner wacht. Het weerhield mij er niet van het volgende jaar zelf te trouwen. Meneer Aalders woonde de kerkdienst bij en gaf mijn vrouw en mij een exemplaar van zijn pamflet *Het Huwelijk: grootheid en verval*, met voorin een fraai overgeschreven gedicht van Jacob Cats, 'Als van twee gepaarde schelpen / D'een breekt, of wel verliest, / Niemand zal u kunnen helpen – / Hoe men zoekt, hoe nauw men kiest...'

Bij Wristers hadden we, voorjaar '99, korte tijd gedacht dat het winkelbezoek van meneer Aalders op zijn minst zou teruglopen. Maar dat hadden we mis. Zijn schrijverschap nam zoals bekend juist vanaf die tijd een laatste hoge vlucht; en achter deze opgevoerde productie zat een opgevoerde aanvoer van grondstoffen. Ik geloof niet dat Wristers de enige leverancier was. De beste boekhandelsklanten zijn overal de beste klant. Zijn oudste boekhandelscontact was misschien wel de onlangs overleden Hans van den Tol in Dordrecht. Maar ik weet nog hoe hij bij Wristers ongeduldig uitzag naar de nieuwste 'Denzinger'; hoe hij geregeld zijn hoog- of minachting voor deze of gene auteur uitsprak; en hoe ik hem op het laatst eens ervan weerhield een deel 'Botterweck-Ringgren' aan te schaffen omdat hij me daar nu werkelijk te oud voor leek; dat ene lemma kreeg hij dan wel in fotokopie. De uitzonderlijkheid van zijn status – hoogbejaard en hoog-actief – was zo evident dat het geloof ik niet eens in zijn of mijn hoofd opkwam dat deze behandeling behalve welwillend ook pijnlijk had kunnen zijn. Hijzelf vertelde me af en toe (ik parafraseer nu met eigen woorden) dat al die schrijverij eigenlijk maar een vlucht was uit de leegte van zijn weduwnaarschap, een zoethoudertje bij gebrek aan beter, een poging om zijn verdriet te vergeten.

Maar die poging leek soms wel bijzonder goed te lukken. Deze indruk kreeg ik tenminste tijdens de boekpresentaties in Amsterdam, te beginnen op die prachtige zaterdagmiddag 30 oktober 1999. Daar pas zag ik hem voor het eerst als spreker – en bijna voor het eerst zonder pet – en toen pas begon ik een beetje te begrijpen waarom er een informele groep 'Aalders-adepten' bestond. Het gesproken woord heeft maar zelden vat op mij; maar er zijn uitzonderingen, en Aalders bleek er een te zijn. Hij fascineerde me, daar op die kansel van de Westerkerk, en het was extra fascinerend doordat ik hem al zes jaar kende op een manier die, bij alle plezierigheid van onze omgang, weinig van het hier

opgloeiende vuur had doen vermoeden. En (natuurlijk): dat op die leeftijd! Negentig jaar, toen.

Intussen kon ik hem niet goed volgen in zijn intellectuele passies. Het boek uit 1999 over de Septuagint heb ik gelezen, maar van het vervolgboek moet ik zeggen dat ik er niet doorheen kwam. In het derde ben ik nooit begonnen. Misschien komt het doordat ik geen theoloog ben; maar het lijkt me dat dit niet nodig zou moeten zijn. Zeker is wel dat ik bij lange na niet de studieuze geestkracht en de belesenheid van mensen zoals Aalders heb. Maar ook dit zou niet nodig moeten zijn voor begrip bij de welwillende lezer (en ontvanger van presentemplaren) die ik toch was.

Verder heb ik bijna niets van Aalders gelezen, dus heb ik weinig recht van spreken; maar mijn diagnose van de soms gebrekkige aansluiting van zijn gedachten op de mijne is dat Aalders als schrijver misschien op kritieke momenten te veel vertrouwd op geestverwantschap van de lezer. In zijn eerste twee Septuagint-boeken vertelt hij bijvoorbeeld, in het woord vooraf, wat de *ruling passion* is in al zijn theologische werk, praktisch en wetenschappelijk: 'het ultieme antwoord te vinden op de geschiedenis als ultieme menselijke nood.' Deze verklaring helpt mij niet op weg om hem te volgen. Dit komt doordat het denkbild van een 'antwoord' mij slechts in verwarring brengt zolang een duidelijke vraag ontbreekt; en inderdaad ontbreekt hier voor mij de nodige duidelijkheid over wat de vraag is, of was.

Toch was er zoiets als een intellectueel raakvlak tussen Aalders en mij. Dit raakvlak was onze gemeenschappelijke overtuiging dat *The Abolition of Man* (1943) van C.S. Lewis een uiterst belangrijk boekje is. Hij vertelde mij eens dat hij het altijd binnen handbereik op zijn bureau had liggen en inderdaad, daar zag ik het wel eens liggen. Ik mag mij nu verheugen in het bezit van dat exemplaar, op karakteristieke Aalders-wijze van binnen en van buiten voorzien van citaten, commentaar, strepen en verwijzingen.

Het contact via de boekhandel ging door tot het bittere einde, in april 2001, toen het theologisch antiquariaat van Wristers – dat al geen Wristers meer heette – bezweek voor de krachten van fusies en management door vreemde hand. De verdwijning van Wristers heeft bij Aalders beslist het gevoel nog versterkt dat hij 'hier beneden' was uitgediend. Toch bleef hij schrijven, en daar was ik blij om, ook zonder hem goed te kunnen volgen.

Als boekhandelaar heb ik sinds 2001 niet veel meer voor hem kunnen betekenen, misschien ook niet meer *hoeven* betekenen. Eén keer bezocht hij me thuis in Utrecht. Dat was toch weer uit behoefte aan een bepaald

boek, dat ik hem toevallig lenen kon. Mijn vrouw en ik gingen enkele keren bij hem in Bussum op bezoek, voor het laatst in maart 2004. We hadden daarbij onder meer het voorrecht uit de eerste hand te horen vertellen hoe de haven van New York eruitzag, hoe het nog geen vijfendertig jaar oude Vrijheidsbeeld daar boven de mist uitstak, op een novemberdag in 1918... En hoe, ruim een halve eeuw later, Aalders op een kwade dag *blootshoofds* uit Nijmegen naar Den Haag had moeten reizen doordat zijn hoed verloren was gegaan in de chaos, aangericht door studenten die de universiteit wilden omdopen tot 'Karl Marx-universiteit'. En hier in Bus-

Drs. H. Smits, Bedum

Dr. W. Aalders – In Memoriam

Jarenlang heb ik correspondentie mogen voeren met dr. Aalders. Dit contact stamt uit de zestiger jaren van de vorige eeuw, toen dr. Aalders een lezing hield in Polsbroek en ik als predikant de Hervormde Gemeente van Jaarsveld diende. Naar aanleiding van die lezing schreef ik hem een brief, die beantwoord werd. Sindsdien is het contact gebeven.

Wat mij al die jaren getroffen en mij aangetrokken heeft bij dr. Aalders, was zijn gedrevenheid, zijn intellectuele zuiverheid en consequente levenshouding in alles wat hij schreef en uitsprak. Hij was streng voor zichzelf en ook streng voor hen, wie hij zijn vriendschap bood, zoals aan mij. Hij was niet tevreden met gemakkelijke oplossingen. Oppervlakkigheid, compromis of toegeeflijkheid in wezenlijke zaken waren hem een gruwel. Het 'medio tutissimus ibis' * van Ovidius verdroeg zich niet met zijn apodictische en geprononceerde stellingname in de kerk. Maar te snel werd hij afgeserveerd door het kerkelijk bedrijf, zodat hem een hoogleraarschap onthouden werd, het kerkelijk bedrijf, dat beheerst werd door de middenorthodoxie. Trouwens in de kringen van de gereformeerde gezindte werd hij hoogstens geduld en soms aangehoord. Zo is zijn weg in de kerk zeer eenzaam geweest.

Twee zaken verbonden ons: de klassieke auteurs, die ons beiden boeiden door hun wijze van denken. Ook de Franse literatuur met haar schrijvers, onder wie Pascal, had onze warme belangstelling. Bij dr. Aalders kon dat niet anders blijken zijn proefschrift.

De tweede was de Heilige Schrift. Die doet ons stil worden en ons voelen op heilige grond te staan. Waarom dit? Zo schildert het evangelie van Mattheüs in het 26e en 27e hoofdstuk ons Christus, die terugschrikt voor het lijden. En het beeld van Socrates doemt voor ons op, die onbewogen en onverschrokken de dood

sum gebeurde het ook, eindelijk, dat meneer Aalders ons af en toe tutoyeerde.

In de loop van 2005 belde hij mij op – het tutoyeren was hij alweer vergeten – om te zeggen dat het hem 'stoorde' dat wij helemaal geen contact meer hadden. Dom genoeg heb ik daar toen niet de enige voor de hand liggende conclusie aan verbonden, namelijk een praktische, door nog eens naar Bussum te gaan. Het overlijdensbericht kwam totaal onverwacht. Mijn vrouw zei bij het zien ervan: 'Ach... meneer Aalders overleden?' Ik zei: 'laat dat "ach" maar zitten, meneer Aalders vindt het *uitstekend* dat hij overleden is.'

inging. En waren er zo niet vele anderen, ook velen die Jezus gevolgd zijn en zich noemden naar Hem? Wat is dan de zin van deze doodsangst? Hij die in Gethsemané geknield ligt, was toch niet zwakker dan al die anderen? Was Socrates groter? – Wij zouden het moeten denken, als het werkelijk de vrees voor het lijden is, voor pijn en dood, die Jezus hier voor ogen staat en Hem doet bidden: "Mijn Vader, indien het mogelijk is, ..." Onmiddellijk voelen wij: wij zijn hier in en andere sfeer. Er is hier bij Christus die in doodsangst bidt iets wat bij geen ander is: een zwaarte, een hevigheid van lijden, die bij de sterfende filosoof geheel ontbreekt en ook bij de martelaar die zijn Heer volgt. Wat is dit?

Als een slag komt het op ons neer. Hij die hier geknield ligt en biddend strijdt, draagt een last die geen ander draagt; Hij ziet een lijden voor zich dat geen ander leed. Want Hij draagt onze lasten, alles wat in ons duisternis en Godverlatenheid is; Hij droeg bovenal de toorn Gods over onze zonden. Hier zien wij het: dat er een heilige God is en dat er iemand is die "de zonden der wereld" op zich genomen heeft om ons met Zijn gerechtigheid te bekleden. De Septuaginta, waarmee dr. Aalders zich verbonden wist, bezit als proto-evangelie die breedte en volheid van Gods liefde voor de wereld.

Laat ons Psalm 32 aanheffen als danklied, dat mijn leven en mijn denken veranderde.

Deze verandering was de band met dr. W. Aalders en met dr. C.J. de Vogel, beiden zaliger gedachtenis!

Credo sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem. **

* Het midden houdende zult ge het veiligst gaan.

M.a.w.: kies de middenweg.

** Ik geloof de heilige Katholieke (= Algemene) Kerk, de gemeenschap der heiligen.

In dankbare herinnering

Op de vraag van één van de dochters van dr. W. Aalders om naar aanleiding van zijn overlijden, herinneringen op schrift te stellen over de periode dat dr. W. Aalders als predikant verbonden was aan de Haagse Maranathakerk-gemeente, heb ik zonder aarzeling “ja” gezegd.

In de vijftiger jaren (vanaf 1953) was ik enige jaren als gemeentelid verbonden aan de genoemde gemeente. Ik nam deel aan de zondagse erediensten, volgde catechisatie en deed belijdenis. Het zijn jaren geweest, die mijn leven diepgaand beïnvloed hebben; ik was getekend voor het leven.

Toen ik in 1953 toetrad tot de gemeente was ik 17 jaar. Inmiddels behoor ik reeds enige jaren tot de pensioengerechtigde leeftijd. Mijn terugblik, hoe kan het ook anders, wordt mede gekleurd door het weten van nu en door de taal die ik nu spreek.

In de zondagse *erediensten* werden de verhalen herverteld en uitgelegd vanuit een bijbelse theologie en zo aan ons als nieuwe generatie doorgegeven. Het waren verhalen over exodus en ommekeer; over barmhartigheid en genade. Ons werd voorgehouden om in de voetsporen van Abraham op weg te gaan; hier niet een blijvend tehuis te vestigen maar tijdelijk tenten op te slaan in de woestijn; niet aan te komen, maar de reis te verlenen. Het was een oriëntatie en ethiek van onderweg-zijn en niet een van einddoelen of definitieve bestemmingen. In die traditie werden wij opgenomen.

In liturgisch opzicht stond de Maranathakerk hoog aangeschreven. De koor- en gemeentezang stonden onder leiding van de cantor-organist en componist Adriaan Schuurman. In de kerk waren knielbanken. In liturgisch opzicht werden nieuwe wegen ingeslagen. Dit alles ging niet zonder slag of stoot. Er was weerstand vanuit het kerkelijk establishment.

Dr. W. Aalders gaf leiding aan de gemeente, een erudiete man die niet schuwde nieuwe wegen te gaan; wiens leven door geloofswaarheid gegrepen was; voor wie geloof en leven samenvielen. Hij was een streng en rechtvaardig herder en leraar; niet tot compromissen bereid; een man met een charismatisch leiderschap.

Het catechetisch onderwijs was zeer inspirerend. Wij als catechisanten waren allen middelbare scholieren (in deze tijd zouden wij spreken van V.W.O.-leerlingen). Wij waren leergierig en geïnteresseerd. De bijbelse verhalen werden in de context van de tijdgeest geplaatst. Naast uitleg van de bijbelteksten kwamen filosofen ter sprake, die in hun werk het puur filosofische verbonden met een zoektocht naar spiritualiteit. Ik noem o.a. Pascal,

Kierkegaard, Martin Buber. Het waren denkers die spraken vanuit de diepte van de ervaring en die weet hadden van de existentiële bestaansnood.

Pascal leerde ons dat de mens gekarakteriseerd wordt door zijn grandeur en zijn misère en dat een mens zonder God een verscheurd wezen is, dat deze diep in hem schuilende tegenstellingen niet zelf te boven komt. Gods genade en liefde richten zich niet alleen tot de rede, maar tot ons hart.

Van Kierkegaard, de filosoof van de vertwijfeling, leerden wij dat de mens alleen enkeling kan worden in relatie tot de macht die hem gesteld heeft. Hij leerde je het te wagen op wat je niet ziet en ook verantwoordelijkheid te nemen voor de vormgeving van je eigen bestaan en daarin keuzes te maken.

Martin Buber bracht ons de notie bij van het staan in de ontmoeting, in de wederkerigheid van de betrekking tot elkaar en tot God.

Naast deze denkers werden wij vertrouwd gemaakt met gedachtegoed uit de wereldliteratuur. Ik noem o.a. de romans *De gebroeders Karamazov*, *Schuld en Boete* van Dostojevski, maar ook de roman *Journal d'un curé de campagne* van George Bernanos. Het waren boeken die gingen over het menselijke tekort, het lijden en over goed en kwaad. Veel catechisatiebijeenkomsten werden geopend met delen uit de cantates van Bach of *The Messiah* van Händel en daarmee verbonden de onvergetelijke stem van Kathleen Ferrier.

Als catechisanten voelden wij ons in een bezielde verband opgenomen; er werden vriendschappen gesloten, sommige zelfs voor het leven. Zoals gezegd speelde dit alles zich af in de jaren dat ik adolescent was. Het waren de jaren van identiteitsvorming en van het loskomen van het ouderlijk huis. Mijn identiteit werd in die periode voor goed gekleurd door de spirituele dimensie, die tot uitdrukking komt in de woorden: “Jij wordt pas die je bent, doordat ik tot je spreek.”

De tekst die ik meekreeg met mijn *belijdenis* en die ik sindsdien met mij meedraag luidde: “Hij die u roept is getrouw, die het ook doen zal.” Op dat vertrouwen heb ik het willen wagen met God als een Naam die gebeurt. Op mijn weg door het leven was dit niet een rotsvast gegeven. In tijden van tegenwind en in tijden van crisis was het dikwijls: ‘Zien, soms even’ of een onuitgesproken verlangen naar licht in de duisternis. De Naam die gebeurt, heeft mij niet losgelaten.

Veel later in de tijd heb ik ds. Aalders niet meer in alles kunnen volgen. Onze wegen liepen hier en daar uiteen. Dat neemt niet weg dat bij het bericht van overlijden van

ds. Aalders mijn hart vervuld werd van dankbare herinnering aan het erfgoed dat ik op mijn levensweg van hem meekreeg.

Ir. L. van der Waal, Ridderkerk

Veel dank verschuldigd aan dr. W. Aalders

Mijn eerste contacten met dr. W. Aalders dateren van de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. Ik heb dr. Aalders toen meermalen ontmoet tijdens lezingen die hij hield in kerkelijk verband en voor de studentenvereniging CSFR. Maar de meer persoonlijke relatie dateert van het jaar 1984, toen ik namens SGP, GPV en RPF (de laatste twee nu: *Christen Unie*) ging deelnemen aan het werk in het Europees Parlement

Vanwege mijn lidmaatschap van dit Parlement werd namelijk de vraag voor mij urgent naar de missie van onze kleine protestantse natie in de Europese politiek en onze stellingname ten opzichte van de geestelijke grondslagen van het zich verenigend Europa.

Protestantse natie in Europa

Eerdere contacten met dr. Aalders gaven mij de vrijmoedigheid hem te bellen met de vraag of ik over deze vragen eens een gesprek met hem kon hebben. Natuurlijk was er binnen de kleine christelijke partijen die ik vertegenwoordigde over deze zaken ook nagedacht. Maar dr. Aalders plaatste deze vragen tijdens een bezoek bij hem thuis in een breed historisch perspectief. Desgevraagd toonde hij zich bereid ons met een publicatie hierover van dienst te zijn. In korte tijd met regelmatig tussentijds overleg resulteerde deze toezegging in een uitgebreide studie onder de titel: *De overlevingskansen van een protestantse natie*, met als ondertitel *Nederland in een verenigd Europa* (1987).

Wat betekende dit boek voor onze politieke positie bepaling? Natuurlijk gaf Aalders in zijn publicatie geen politieke blauwdruk voor de toekomstige staatkundige vorm van Europa. Wel bleek hij zich volledig te kunnen vinden in de afwijzing door de kleine christelijke partijen van een centraal geregeerd, federaal Europa. Dat zou anti-historisch zijn en het najagen van een ideologie. Maar waar het dr. Aalders vooral om ging was de roeping die wij als Nederland vanuit onze historie in Europa hebben. Hij sloot zich graag aan bij het streven van de kleine christelijke partijen om, met het oog op de verscheidenheid in religie, taal, cultuur en tradities, de nationale zelfstandigheid in de Europese integratie te bewaren. Echter niet in de vorm van een pleidooi voor een zelfstandig, soeverein blijvend Nederland als doel in zichzelf, maar een zelfstandig Nederland met een Euro-

pese taak en roeping, om als Nederlandse natie *prototants* te zijn en te blijven.

In verband daarmee wijdde hij in zijn publicatie prachtige passages aan het begrip 'Protestant'. Een woord dat zijn oorsprong heeft in het verzet dat in 1529 is aangetekend op de Rijksdag van Spiers tegen het despotisme van Karel V en de destijds heersende roomse kerk. Daar is met een 'Protestatio' de naam Protestant geboren. Protestant in de zin van: de tirannie van de ideologie weerstaan. Dat verweerschrift met als spits om in vrijheid van geweten God te kunnen dienen heeft, aldus Aalders, in Nederland geleid tot een nieuwe staatkundige vorm die uniek was in Europa. Een staatsvorm die ons volk temidden van andere Europese staten een bijzondere positie heeft gegeven. Zo bleek de reformatie verstrekkende gevolgen te hebben, niet alleen op kerkelijk terrein, maar vooral ten aanzien van staatkunde en politiek. Daar in Spiers, gevolgd in 1566 in Nederland door het Smeekschift der Edelen, heeft het reformatisch geloof voor het eerst een duidelijke politieke gestalte gekregen.

Zo ergens dan ligt dáár de oorsprong van Nederland als zelfstandige protestantse natie. Protestant, aldus dr. Aalders, niet zozeer in kerkelijke en confessionele zin, maar als politiek belijden zoals het in Spiers aan de orde was. Niet als een negatief protest, maar als positief getuigenis. Omdat Nederland uit deze strijd geboren is, kunnen wij het een protestantse natie noemen. Een natie, gezien vanuit haar wordingsgeschiedenis met een opdracht en een roeping, die in haar eigenheid als zelfstandige natie dient voort te bestaan, om in de historische zin protestants te zijn en te blijven, juist ook *ter wille* van Europa. Hiermee is tevens positie gekozen tegen de antichristelijke verabsolutering van de nationale staat, die aanleiding heeft gegeven tot de twee wereldoorlogen op het Europese continent.

Deze gedachten hebben mij sterk gestimuleerd om in de Europese politiek te participeren in gebondenheid aan het bijbels getuigenis en in verbondenheid aan dit protestantse Nederland.

Fransen Revolutie

De verwijzing door Aalders naar de ontstaansgeschiedenis van Nederland betekende voor hem overigens

geen pleidooi voor terugkeer naar de maatschappelijke omstandigheden uit het verleden. Daarvoor was hij zich er al te zeer van bewust dat Europa na de Tweede Wereldoorlog een nieuwe fase in zijn geschiedenis was ingegaan. Het ging hem om het opnieuw putten uit de geestelijke bronnen waaruit in het verleden zo rijk was geput. Trouwens, hoezeer hij zich er in zijn publicatie van 1987 over de protestantse natie van bewust was dat Nederland niet meer het Nederland van de tijd van de reformatie was, blijkt wel uit het boekje dat twintig jaar eerder, in 1967, van zijn hand was verschenen onder de titel *In verzet tegen de tijd*. Nader: 'Een protest tegen de verwereldlijking van God en de vergoddelijking van de wereld'. In deze publicatie geeft hij een scherpe analyse van de tijdgeest die niet alleen Nederland maar heel West-Europa in zijn greep heeft. Hij sprak daarin van een tijd van schifting, een teken-arme tijd, waarin de publieke betekenis van het Evangelie in de samenleving steeds meer verdwijnt en de christenen van meerderheid minderheid geworden zijn. In een latere publicatie, *Revolutie en Reveil, 1789-1989* wijst hij in een gepassioneerde betoog de wortels aan die aan deze ontwikkeling ten grondslag liggen. Hij laat hierin zien dat het reeds in de 18e eeuw tot een ideologische doorbraak is gekomen waardoor de Nederlandse natie van haar historie vreemd raakte. Het ging om vrijheid en mondigheid, het breken met het gezag van de kerk, de christelijke levensbeschouwing en de cultuur. In dit betoog kon Groen van Prinsterer uiteraard niet onvermeld blijven. In tegendeel, Aalders brengt deze markante staatsman en evangeliebelijder prominent naar voren. Als niemand anders heeft Groen immers de geest van de Franse Revolutie onderkend en bestreden. Niet omdat hij tegen iedere maatschappelijke verandering was. Nee, Groen was zelfs bereid de positieve aspecten van de Franse Revolutie volmondig te erkennen. Maar wat hij als het cruciale aanwees, was dat de staat werd veranderd op basis van het ongeloof. De mens, het volk worden tot bron en maatstaf van recht en gerechtigheid gemaakt, zodat het staatsrecht uiteindelijk geworteld is in de volkswil, de soevereiniteit van het volk. Daar tegenover stelde Groen de Tien Geboden als de grondslag van onveranderlijke rechtsbeginselen. Voor hem ging het om een strijd der geesten.

Aalders verwoordt dat in Groens visie de gebeurtenissen in Frankrijk van fundamentele betekenis waren voor de samenleving. Ze bewerkten een doorbraak van het ongeloof in politiek en staatkunde. Aalders sluit zich nadrukkelijk aan bij Groen die de Franse Revolutie niet maar als een Franse, binnenlandse aangelegenheid beschouwde, maar deze van fundamentele betekenis zag voor heel Europa. Europa heeft immers ondanks alle verscheidenheid, via kerk en christendom een gemeenschappelijke historische bodem. De Europese cultuur is een product van de doorwerking van het bijbels getuigenis.

De kennismaking met de erfenis van Groen is, dank zij de geschriften van dr. Aalders en de gesprekken die ik met hem mocht hebben, voor mij bij mijn werk in de Europese politiek van bijzondere waarde geweest. In de geschriften die in de loop van de tijd van Aalders zijn verschenen, is te lezen hoezeer Groen gelijk heeft gekregen dat het in het gedachtegoed van de Franse Revolutie om niets minder gaat dan om een strijd van religies. De gevolgen van deze strijd der geesten komt momenteel in alle hevigheid op alle terreinen openbaar. Eeuwen-lang bestaande instituties zoals huwelijk en gezin, de positie van de kerk in de samenleving, de zondag als rustdag zijn, als gevolg van een breed om zich heen grijpend proces van secularisatie, in diskrediet gekomen. Er is een morele neergang van Europa, een ontkenning van zijn geschiedenis, zoals recentelijk bleek bij de discussies over de preambule van de ontwerp Grondwet voor de Europese Unie. Zonder een vast referentiepunt dat buiten de mens ligt, is Europa geestelijk richtingloos.

Protestantisme is voor dr. Aalders geen uitgewerkt programma voor staatkundige vormgeving, maar levende overtuiging. In zijn visie op de overheid en haar taak voor de inrichting van de samenleving was Aalders duidelijk meer Lutheraan dan Calvinist. Maar dat neemt niet weg dat hij mij, en ongetwijfeld vele anderen, op indrukwekkende wijze geholpen heeft de tijdgeest te doorzien en de ideologische motivatie achter de gebeurtenissen te onderkennen. Voor een politicus en iedere evangeliebelijder is dat van onschatbare waarde. Temeer daar dr. Aalders ook de weg wees hoe in deze omstandigheden als christenen te volharden. Getuige zijn laatste publicatie 'Confiteor – Ik belijd'.

Aangezien dit een dubbelnummer is, is het de bedoeling dat Ecclesia nr. 12 verschijnt op 10 juni 2006.